

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenliği ve Diğer Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Göstergeleri Bağlamında Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Karşılaştırılması

Mesut Aydeniz¹

ORCID: 0000-0001-9850-5549

Öz

Sosyal Güvenlik, kişinin kendisinin ve ailesinin geleceğini maddi yönden güvence altına almasının verdiği hissiyat güvencesidir. Kişi mali olarak birikimleri olsa da zorunlu sigorta gibi, devlet güvencesinde olan bir hakkının varlığı kişinin geleceğe, daha umutla bakması açısından ve geride kalan aile bireylerine bir anlamda gelir garantisi anlamı taşıyan güvence sağlanması nedeniyle tercih sebebi olmaktadır. Bireyler bu sistem ile bütçelerinde dengeleme sağlayarak bu dengenin bozulmasına karşı bir tür güven sağlamış olurlar. Bu çalışmada Türk Cumhuriyeti ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik gelişim süreçleri ve sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulma aşamalarını ifade edilmiştir. Daha önceki yapılan akademik makale, tezler ve de çeşitli ulusal ve de uluslar arası çalışmalardan da yararlanılarak hazırlanan, bu çalışma ile birlikte Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri devletlerinin birbiri ile karşılaştırılması da söz konusu olacaktır. Bu sebeple çalışma, daha da fazla önem arz etmektedir. Geçmiş dönem çalışmalarında Türk Cumhuriyetleri Devletleri'nin ekonomisi ve sosyal güvenliği konusunda yeterli araştırmalar yapılmadığı için, bu çalışma yeni bir anlam daha kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Cumhuriyetler, Türkiye, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan.

Gönderme Tarihi: 05/10/2019

Kabul Tarihi:26/12/2019

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İşletme Yönetimi Bölümü, E-posta: mesutaydeniz@stu.aydin.edu.tr

Comparison Of Social Security Systems Between Republic Of Turkey and Other Turkic Countries in The Context Of The Economic Indicators

Abstract

Social Security is the assurance of the feeling that the person is financially assured of his or her family's future. Even though the person has financial savings, the existence of a right under state security, such as compulsory insurance, is a cause of choice for the person to look at the future with more hope and to provide the family members who are left behind with a guarantee of income. By balancing their budgets with this system, individuals provide a kind of confidence against the deterioration of this balance. In this study, the economic development processes of Turkish Republic and other Turkic states of the stages of the creation of social security systems were stated. This study will also compare the states of Turkey and other Turkic Republics with each other. Therefore, the study is of even greater importance. This study gained a new meaning because there was not enough research on the economy and social security of the states of the Turkic States in the past studies.

Keywords: Social Security, Turkic Republics, Turkey, Uzbekistan, Kirgizistan, Kazakhstan, Turkmenistan, Azerbaijan

Received Date: 05/10/2019

Accepted Date: 26/12/2019

Сравнение Систем Социальной Защиты В Турецкой Республике И Других Тюркских Государствах В Связи С Их Экономическими Показателями

Резюме

Система социальной защиты - это уверенность в том, что человек и его семья будут обеспечены в будущем в финансовом отношении. Несмотря на то, что у человека есть финансовые сбережения, такие как обязательное страхование, наличие средств под государственной опекой позволяет ему смотреть в будущее более оптимистично и побуждает предпочесть именно этот путь, когда он задумывается над обеспечением гарантий финансовой прибыли для членов своей семьи. Таким способом лица обесречивают своего рода страховку от нарушений баланса после уравнивания собственного бюджета с помощью этой системы. Данная статья исследует процесс экономического развития и этапы становления системы социальной защиты в Турецкой Республике и других тюркских государствах. При помощи написанных ранее научных статей, диссертаций и многочисленных национальных и международных исследований в данной статье приводится сравнение ситуаций в Турции и других тюркских республиках, что усиливает ее научное значение. Недостаточное количество исследований в Турции в области экономики и социальной защиты в тюркских республиках придает статье актуальность.

Ключевые слова: социальная защита, тюркские государства, Турция, Азербайджан

Получено: 05/10/2019

Принято: 26/12/2019

Giriş

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal güvenlik sistemi ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomilerinin yanı sıra sosyal güvenlik sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan Ekonomileri ve Sosyal güvenlik Sistemleri irdelenmiş ve akabinde ise Türkiye'de uygulanan sosyal güvenlik yapısı tartışılmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti ve Diğer Türk Cumhuriyetlerinin sosyal refahını yükselten ve geleceğine yönelik adımlar anlatılmıştır. Sosyal güvenlik, kişilerin bugünlerini ve yarınlarını güvence altına almakta ve kişileri hayatları boyunca karşılaşacakları risklere karşı korumaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları ise bir ülkede sosyal bütünleşmeyi, insani gelişimi ve yaşam kalitesini, tesis ederek geniş tabanlı ve eşit bir büyüme politikasına önayak olmaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları ekonomilerde otomatik bir dengeleyici işlev görerek toplumları yaşanması muhtemel ekonomik dalgalanmalara karşı güvence altına almakta ve toplumların beşeri sermayesini çeşitli risklere karşı koruyarak yoksullukla mücadelede de önemli bir işlev üstlenmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin hedefi, toplumun tamamını sosyal güvence kapsamı altına almaktır. Bir ülkenin bulunduğu coğrafya, siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlar sosyal güvenlik sisteminin şekillenmesini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de yabancı ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri ile ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinin sistemleri hakkındadır. Türkiye Cumhuriyeti ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomisi ve sosyal güvenliği konusunda maalesef gerektiği kadar çalışma yapılamamıştır. Bu nedenle makale ile birlikte araştırmacılara geniş bir bilgi sunulmuş olacaktır.

1) Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Kırgızistan hükümeti planlı merkezi ekonomik düzenden piyasa ekonomisine geçiş ile ilgili diğer Orta Asya ülkeleri arasında en liberal ekonomik politikaları ve reformları uygulayan hükümet olmuştur. Uygulanan bu politika ve reformların etkilerinin 2000 senesinden sonra görülmeye başlanması, ülkede refah düzeyini artırmıştır. Bu reformlar birçok olumsuz koşul altında yapılmasına rağmen, Kırgızistan hükümeti ekonomide istikrarın sağlanmasında kısıtlı da olsa başarı gösterebilmiştir. Ülke para biriminin dünya piyasalarında çevrime dâhil olması (konvertibl hale gelmesi) ve faiz

oranları gibi iki önemli konuda liberalizasyon sağlanmış, özel sektöre ve özelleştirmeye ağırlık verilmiştir.²

Kırgızistan'da altın üretimi önemli yer tutmaktadır. Kumtor altın madeni bu sektörden elde edilen gelirlerin büyük bölümünün sahibi konumundadır. Kumtor altın madeni Kırgızistan'ın Issık-Köl bölgesindedir.³

Kırgızistan bağımsızlığının ilk on senesini 1991 yılında sahip olduğu GSYİH'nin sadece üçte ikisi ile tamamladı. Kırgızistan'da altın madenciliği ve üretimi büyük bir öneme sahiptir. Kumtor Altın Madeni ülkedeki en büyük paya sahip olan şirkettir. Tek başına bu şirketin ekonomik göstergeler üzerinde etkileri olabilmektedir.1997 senesinde faaliyetlerine başlayan Kumtor Altın Madeninin gayri safi yurtiçi hasılaya olan katkısı 2001 ve 2016 seneleri arasında yaklaşık olarak yüzde 7 şeklinde gerçekleşmiştir.⁴

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak dünya geneli ve Kırgızistan ekonomisindeki yaşanan dalgalanmalar ile ekonomik buhranları, yapısal sorunları ile ham madde bulma problemleri olmasına karşın, kendisini kısa zamanda toparlamıştır. Bununla birlikte ilk on yılını GSYH'sının 3/1 lik kısmı ile tamamlayan genç bir devlet ortaya çıkmış ve varlık göstermiştir.

2015 senesine gelindiğinde ülke yün, tekstil, et, makine, ayakkabı gibi mamulleri, cıva, uranyum, altın gibi madenleri, pamuk gibi tarım ürünlerini, elektrik gibi enerji ürünlerini ihraç eder konuma gelmiştir. Bu ihracatın yaklaşık olarak %26 İsviçre, %22 Özbekistan, %20 Kazakistan, %5 Birleşik Arap Emirlikleri, %5 Türkiye, %4 Afganistan ve %4 Rusya'ya yapılmıştır. Diğer taraftan ülkenin ithal ettiği ürünlerin başında petrol, gaz, makine ve teçhizat, kimyasal maddeler ve gıda bulunmaktadır. Bu ithalatın yaklaşık olarak %56'sını Çin Halk Cumhuriyeti'nden, %17'sini Rusya'dan ve %10'u Kazakistan'dan gerçekleştirmiştir.⁵

İş hayatında ise neredeyse yarı yarıya olan kadın erkek nüfusu değerlendirildiğinde, nüfus olarak kadınların daha az bir mevcudiyeti söz konusudur.

² Azıma Sakieva, "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Kırgızistan Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017, 30.

³ Sakieva, "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", 31.

⁴Ekonomik veriler <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, (15.09.2019).

⁵İthalat ve ihracat verileri, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, (15.09.2019).

Kırgızistan'ın sosyal güvenlik sistemi zorunlu sağlık sigortası uygulaması ile yürütülmektedir. Vatandaşlara verilen sosyal güvenlik karnesi ile sunulan sağlık hizmetleri herhangi bir güvencesi olmayan vatandaşlara da devlet eliyle verilmektedir. Zorunlu Sağlık Sigorta Fonu sağlık sektörü içindeki tek ödeyici kurumdur. Kurum, fonların toplanması, sağlık hizmetlerinin satın alınması ve sağlık fonun bütçelenmesi görevlerini yürütmektedir. Kurum ayrıca kalite ve sağlık bilgi sistemlerin geliştirilmesi rolünü de üstlenmiştir. Kamu çalışanların ve isteğe bağlı sigorta yaptırılanların maaşlarından Zorunlu Sağlık Sigortası primi kesilmektedir. Başka bir ifade ile zorunlu sigorta yaygınlaşmamıştır, sigortasız vatandaşlar ihtiyaçlarını genellikle doğrudan kişisel ödemelerle giderilmektedir.⁶

Kırgızistan'da sosyal güvence karnesi uygulaması aracılığı ile risk altında bulunan kişilere sosyal güvenlik hizmeti sağlanmaktadır. Bu sistemin Türkiye'de bulunan benzer karşılığı yeşil kart sistemidir. Mevcut düzeyi ülkemiz kadar gelişmemiş olsa da, zorunlu hallerde tedavi edici sağlık ve eczane hizmetleri ve sosyal güvenlik pirimlerini merkezi bir sistemle yapılandırmışlardır.

2) Özbekistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Özbekistan bağımsızlığına kavuşmasının ardından beklentilerin aksine serbest piyasa ekonomisine bağlı kalmaktan uzak politikalara ve uygulamalara imza atmıştır. Enflasyonun önlenmesi için uygulamaya konulan devlet destekli uygulamalara fiyatların devlet eliyle kontrol edilmesi ve ücretlerdeki iyileştirmeler gibi tüketicileri korumaya yönelik uygulamaların da eklenmesine rağmen ekonomik sorunlar artış göstermiş ve Özbekistan yeni bir ekonomik reform paketi uygulamak zorunda kalmıştır.⁷

1994 yılına gelindiğinde uygulamaya başlanılan yeni ekonomik reform programında öne çıkan uygulamalar devlet elinde bulunan birçok işletmenin özelleştirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmazlarından olan serbest fiyat uygulamalarına yönelik devlet kontrollerinin azaltılması, Som milli para biriminin yürürlüğe alınması ve kamu harcamaları üzerinde denetimlerin artırılması ve bu harcamaların düşürülmesi olmuştur. Bu gelişmelerin ardından ekonominin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesi için uluslararası kurum ve kuruluşlarla da yakın temas

⁶Ahmet Erdal Sargutan, "Kırgızistan Sağlık Sistemi", 2006, (<http://www.sargutan.com/kirgizistan%20saglik%20sistemi.pdf>, 18.12.2019), 1631.

⁷E. Zimny, Ruminska, Human poverty in transition economies: regional overview for HDR 1997. New York: Human Development Report Office, United Nations Development Programme., 10.

içine giren Özbek hükümeti Uluslararası Para fonu (IMF), Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi kuruluşlardan finans desteği sağlamaya başlamıştır.⁸

Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip olmasına rağmen, ülke vatandaşlarının refah düzeyi çok düşüktür. Ülke ekonomisinde tarımın önemi çok büyük olmakla birlikte bu oranında, önemli bir kısmını pamuk yetiştiriciliği ile sağlanmaktadır. Halk içerisinde gelir dağılımı adaletli şekilde yapılamamıştır. Bunun temel nedeni ise kaynakların doğru değerlendirilemiyor olmasıdır.

Ülkenin en çok ihracat yaptığı kalemler; enerji ürünleri, pamuk ve pamuk lifi, demir ve demir dışı madenler, makine ve aletler, gıda ürünleri, kimya ürünleri, plastik ve plastikten yapılan ürünlerden meydana gelmektedir. İthal kalemleri ise, ülke gruplarına göre farklılık gösterir. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden daha çok makine ve aletler, plastik ve kimyasal ürünler, demir ve demir dışı metaller, gıda ve enerji ürünleri ithali gerçekleştirilmektedir. Bu ülkeler dışında kalan ülkelerden gerçekleştirilen ithalatın ise büyük bir kısmını makine ve aletlerden oluşmaktadır. Bunun yanında plastik ve kimyasal ürünler, hizmetler ve gıda ürünleri de diğer önemli ithal kalemleri arasında yer almaktadır.⁹

Ülkedeki sağlık sistemi merkezden yerele doğru yerel teşkilatlanma ile sağlanmaktadır. İlk yardım ve acil durumlarda devlet hastaneleri müdahale ederken, sonraki ikinci olarak büyük hastaneler, belediyeler tarafından finanse edilmektedir. Ayrıca uzmanlık gerektiren klinik, dispanser, diş poliklinikleri de üçüncü seviye sağlık kuruluşu olarak hizmet vermektedir.

Devletin üzerinde olan bütçe yüklerinin azaltılması, kişilerin kendi bütçelerinden yaptıkları sağlık harcamalarını belirli bir düzene sokmak ve sağlık sektörüne daha yüksek düzeyde finansman sağlamak için özelleştirme çalışmaları yürütülmüştür. Özelleştirme kapsamında genel olarak ikincil ve üçüncül sağlık hizmetleri dahil edilmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda yeteri kadar şeffaflık sağlanamamış ve çoğunlukla hem yönetici hem de hizmetlerden yararlanacak olan vatandaş aydınlanamamıştır.¹⁰ Özbekistan sigortacılık sistemi gelişmemiş olduğu için ve katılan vatandaşların oranının düşük olmasından kaynaklı sadece aylık sigorta primini ödeyenler için işlemektedir. Başkent'te birkaç

⁸Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, DEİK, Özbekistan Ülke Bülten, 2012, (<https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf>, (13.04.2019).

⁹Taşkent Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliği, Özbekistan Ülke Raporu, 2013, 3.

¹⁰ Özbekistan da özelleştirmeler , <http://www.wds.worldbank.org>, (10.06.2019).

hastane ve acil servis polikliniği sunan hastane olup, direkt sosyal güvenlik ve tıbbi endüstri bakan yardımcısına bağlıdır.

Sağlık sisteminin örgütlenmesi ve yönetilmesi Sağlık Bakanlığına ait bir görev ve sorumluluktur. Ülkenin maliyesinden sorumlu olan bakanlık sağlık hizmetleri ile ilgili verilerden (hastanelerin yatak sayıları, çalıştırdıkları personel sayıları veya personel açıkları gibi) yola çıkarak bütçe gelirlerinden gerekli olduğu kadar kısmı sağlık işlemleri için ayırır ve hükümet onayına sunar. Bununla birlikte sosyal güvenlik sistemi tarafından elde edilen prim gelirlerinden oluşan fonların düzenlenmesi görevini de yürütür.¹¹ Ülke olarak zorunlu veya isteğe bağlı bir sigorta biçimi söz konusu değildir. Uygulamada iki yöntem uygulanmaktadır. Birinci seçenek her tedavinin ücreti ile sağlanması. İkinci yol ise; özel bankalar ve sağlık sigortaları aracılığı ile yurt içi ve yurt dışında sağlıktan yararlanmaları söz konusudur. Ancak uygulama yurt içinde çok pahalı olmakta, yurt dışında ise, sadece seyahat esnasında geçerli bir sosyal güvence hizmeti vermektedir.

Özbekistan'da 1993 senesinde sosyal güvenlik konusu ile ilgili bazı kanuni değişiklikler gerçekleştirmiştir. Ancak 2001, 2002 ve 2005 senelerinde bu kanunlar üzerinde önemli değişikliklere gidilmiştir. Ülkede emekli olma yaşı kadınlarda 55, erkeklerde ise 60'tır. Bununla birlikte maddi durumu iyi olmayan yaşlılara ve engellilere yönelik sosyal yardım uygulamaları da bulunmaktadır. Ülkede yürürlükte olan işsizlik sigortası tamamen işverenlerin finanse ettikleri bir sistem durumundadır. İşsiz kalan kişiler için işten ayrılmasından önceki 6 aylık sürede elde ettikleri gelirin yarısı üzerinden bir işsizlik maaşı sağlanmaktadır. Bununla birlikte ülkede çalışan kesim için aile yardımı uygulaması da bulunmaktadır.¹² Yapısal olarak birçok sorunu olsa da Özbekistan devleti sosyal güvenlik sisteminde kendisini geliştirmek yolunda ciddi adımlar atmaktadır. Emeklilikteki kısıtları geliştirmekte olan ülkelere benzer seyir etmekte olup, gelişim göstermektedir.

3) Türkmenistan Cumhuriyeti ekonomisi ve sosyal güvenlik sistemi

Türkmenistan Devlet kuruluşundan itibaren SSCB'nin sistemli bölgesel yönetim uzmanlık politikaları ile kendisini hizmet sektöründe geliştirmiş ve devlet yapısı kuruluşundan günümüze hala Komünist yönetimin etkilerini taşımakta olup, istenilen

¹¹Özbekistan sağlık bakanlığı verileri , <http://www.wds.worldbank.org>, (10.06.2019).

¹² Müjdat Şakar, Sosyal Sigortalar Uygulaması, İstanbul: Beta Yayınevi, 2011, 51.

düzyeyde özel teşebbüsler sağlanamamakta ve her iş kolu devletin sıkı denetimi ve yönetimi altında gerçekleştirilmektedir.

Devlet gücünün ciddi kontrol sahibi olması ve yoğun şekilde ekonomiyey müdahale etmesine bağılı olarak Türkmenistan'da özel yatırım ve girişimler yeterli ölçüde gelişmemiştir. Bağımsızlığının ilan edilmesinin ardından Uluslararası Para Fonu (IMF) programlarının da kabul edilmediğı ülkenin kapalı bir ekonomi politikası izlediğı söylenebilir. Bu nedenle yatırım yapmak isteyenler için ülkede uygun ortamların olmadığı görölmektedir. Türkmenistan'da iş yapan işletmelerin büyük bir bölümü devletin kontrolündedir. Ülkenin serbest piyasa ekonomisi koşullarını sağlaması için yapılan çalışmalar ciddi bir yavaşlık içinde yürümektedir. Türkmenistan, Sovyetler Birliğinden arta kalan sosyalist sistemin mantığını devam ettiren bir ülkedir.¹³ Türkmenistan'da hükümetler piyasa ekonomisine geçiş aşamasında sanayi sektörlerini geliştirmek ve büyütmek için çaba göstermişlerdir. Bağımsızlığın ilanından sonraki ilk dönemlerde ekonomik anlamda ciddi bir düşme eğilimi görülen ülkede bu durumun sebebi olarak Rusya'ya uzanmış olan doğalgaz ve petrol boru hatlarının kapatılması görölmüştür. Yapılan hesaplamalarda 1992 ve 1996 seneleri arasında gayri safi yurt içi hasılda gerçekleşen kümülatif (topluca) düşüşün yüzde 50 olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Ülkede gelişmişlik düzeyinin arttırılması, halkın refahının arttırılması için tarım üretiminin arttırılması ve yer altı kaynaklarının da işlenerek ihraç edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkenin en önemli tarımsal ürünü pamuk olup, Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra en çok pamuk üreten ülke Türkmenistan olmuştur. Öyle ki dünyanın en kaliteli pamuklarıdır. Tarımın yanında yer altı kaynaklarında da bağımsız devletler topluluğu içerisinde Rusya'dan sonra en fazla doğalgaz üreten ülke konumundadır.

Türkmenistan'ın modern makine ve teçhizatla donatılmış tekstil fabrikalarında kaliteli pamuk elyafı ve giyim ürünleri üretilmektedir. Türkmenistan'da 1992 ve 2003 senesi arasında kalan dönemde 60 civarında tekstil fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikaların yaptığı üretim, toplam sanayi üretiminin üçte birini bulmaktadır.¹⁵ Ekim yapıldığı tarım alanının yarısından fazlasında pamuk ekmekte olan Türkmenistan pamuk üretiminde

¹³Remzi Bulut, "Büyüyen Türkmenistan Ekonomisi. Göller Bölgesi", *Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 35 (2016): 45-49.

¹⁴Kerim Jelilov, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkmenistan Ekonomisi: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007, 81.

¹⁵Almagül Bazarova, "Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2015, 17.

dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır ve yıllık 1 milyon ton üzerinde pamuk üretmekte olup, pamuk üretiminde Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci yerde gelmektedir.¹⁶ Ekonomik olarak farklı ve çeşitli ürünlerin imal edilmesini destekleyerek istikrarlı büyüme hedeflerini yakalamak adına büyük adımlar atan Türkmenistan, ekonomik olarak petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginliklerine bağlı kalmak istememektedir. Bu amaçla farklı alanlarda ve sektörlerde iş imkanlarının yaratılması özel sektör girişimciliğinin geliştirilmesi ve yerelde üretilen malların rekabetçi bir güçle dışarıya satışının sağlanması için önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda özel sektör girişimcilerine devlet eliyle düşük faizli kredi imkanları sunulmakta ve yeni üretim tesislerinin ekonomiye kazandırılması sağlanmaktadır.¹⁷ 1881 'yılında Rusya'nın Türkistan'ı tamamen işgal etmesi ile itibariyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ülkelerinden biri olan Türkmenistan'da uzun yıllardır süregelen sosyalist sistemden serbest pazar ekonomisine geçiş süreci yaşanmaktadır. Sovyetler birliğinin sona ermesinin ardından Türkmenistan, karşılaştığı sorunları birçok alanda yaşadığı şekliyle sağlık sektöründe de yaşamaktadır. Aşırı merkezileştirilmiş bir başkanlık sisteminin hüküm sürdüğü Türkmenistan'da zengin yer altı kaynakları ile kazanılan gelir vatandaşların yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla kullanılmamaktadır. Bu gelirler ağırlıklı olarak Devlet Başkanlığı tarafından yürütülen projelerde kullanılmaktadır.¹⁸ 1991 senesinde bağımsızlığını ilan ettiğinden bu yana Türkmenistan, çalışamaz duruma gelen merkezi planlamadan serbest pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Geçiş dönemi nüfustaki sağlık durumuna negatif yönlü etkiler oluşturmaktadır. Ülkedeki kırsal bölgelerde yaşayan kadınların ve çocukların ciddi anlamda sağlık ve bakım hizmeti ihtiyacı bulunmaktadır. Türkmenistan'da hem gelişmesini tamamlamış hem de gelişme sürecinde olan ülkelerdeki sağlık sorunları gözlemlenmektedir.¹⁹ Sosyal güvenlik sistemleri' de merkezden katı bir yönetimle yönetilen Türkmenistan'da sağlık işleri sağlık ve tıbbi endüstri bakanlığınca, bizzat sağlık bakanı yardımcısının koordinasyonunda ve devlet başkanının atadığı beş şehrin valileri bölgesel sağlık hizmetinin ulaştırılmasını sağlamaktadırlar. Başkent Aşkabat'tan katı merkezîyetçilik ile yönetilen sağlık hizmetleri gerçek anlamda ülke genelinde

¹⁶Bazarova, "Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları", 27.

¹⁷Koray Ali Konca, *Türkmenistan Ülke Raporu*. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2011, 73.

¹⁸Erdal Sargutan, "Kırgızistan Sağlık Sistemi", 2006, <http://www.sargutan.com/kirgizistan%20sağlık%20sistemi.pdf>, (18.12.2019), 1642.

¹⁹ Dış İşleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, (20.03.2019).

teşkilatlanmayı başaramamıştır. Sağlık hizmetlerinde teknik vazifeli olan doktor atamaları, tıbbi gereç ve ilaç gibi ihtiyaçların karşılanması Sağlık ve Tıbbi Endüstri bakanlığı kontrolündedir. Fakat idari yönden hastanelerin tüm yönetimi vali aracılığı ile yönetilir.

Sigorta sözleşmelerinin geneli hayat sigortasını da içinde bulundurmakta ancak Son dönem sigorta şirketleri mali açıdan zayıf ve yönetsel ve uluslararası olarak uzman yetersizliği sorunu yaşamaktadırlar. Bunu bir fırsat olarak gören yabancı şirketler sigorta sektöründe söz sahibi olmaya başlamışlardır.²⁰

Türkmenistan'da sigorta sistemi emeklilik sürecine katılım zorunlu olmaktan çok isteğe yöneliktir. Emekli olmak isteyenlerin maaşlarından % 2 prim kesilir. İsteğe bağlı olan bu sistemde erkekler için emeklilik yaşı 62, kadınları için de 57 olarak belirlenmiştir. Bu sistemde emekliliğe hak kazanabilmek için erkeklerin 25 sene, kadınların ise 20 sene fiilen çalışmaları gerekliliği bulunmaktadır. Emekli maaşları ortalama 70 Amerikan Doları dolaylarındadır.²¹ Ülkede sağlık ile ilgili politikalar ulusal çapta belirlenmektedir ancak bu uygulamaların yürürlüğe alınması ve takip ve kontrolünün yapılması yerel düzeyde gerçekleşmektedir.²² Türkmenistan devletinde uygulanan tüm sağlık işlemleri kanunlar, başkanlık ve bakanlık kararnameleri ile uygulanır. Tüm kararlar bizzat devlet başkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulunda alınır ve ülkede yasa şablonunu oluşturmak bakanlık bürokratlarının vazifesi haline dönüşmüştür. Bakanlık personeli yasayı hazırlar ve bakanlar kuruluna sunar ve kabul edilir. Ayrıca yasalar konusunda ilgili bakanlık harici tüm yasal işlemlerin kontrolünü yapan, adalet bakanlığı tarafından da hazırlanabilir. Ancak uygulama kısmında merkezde alınan kararlar uygulama kısmında vali aracılığı ile genelden yerele bir uygulama sahası içerisinde bulunmaktadır.

Kamuda istihdam edilen kişilerin tamamına yakını (yüzde 90) gönüllü sağlık sigortası kapsamındadır. Bu kişilerin kendisi ile birlikte eşi ve 15 yaşına gelmemiş çocukları da kendisi üzerinden bakıldığı için nüfusun yaklaşık olarak yüzde 30'u geçen kısmı sigorta kapsamında olarak değerlendirilmektedir. Bu kesimin haricinde fiilen çalışanlar, emekli ve öğrenciler de sigorta kapsamına dahil olabilmektedirler. Sigortalılık hakkını elde eden kişiler ayakta tedavi kapsamında ilaçların yüzde 10'luk oranının

²⁰ Abdurrahman Işık, Türkmenistan'da Gerçekleştirilen Reform Hareketi, Avrasya Dosyası, (2011): 45.

²¹ Konca, *Türkmenistan Ülke Raporu*. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 3.

²² Dış İşleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (20.03.2019).

ödenmesi, tedavi rakamlarının yüzde 30'u nispetinde indirim yapılması, aile hekimliği seçenekleri ve birincil sağlık kuruluşlarından sevk edilmesi halinde bir hafta içinde hastaneye yatışının sağlanması gibi hizmetlerden yararlanma hakkı kazanmaktadır. Sigortası bulunmayanlar ise ilaca ait rakamların hepsini ödemek zorunda kalmakta, dış tedavileri ile ilgili ücretleri ödemek zorunda kalmakta ve istedikleri aile hekimlerini seçememektedir. Sigorta kapsamında bulunmayan kişiler hastane içinde yatarak gördükleri tedavilerde ücret ödememelerine rağmen, aciliyeti bulunmayan olaylar dışında tedavi olabilmek için genellikle çok uzun süre beklemek zorunda kalmaktadırlar.²³ Özel ilgi gerektiren gaziler, engelliler gibi kimi kesimlerde ortaya çıkabilecek olan tedavi masraflarının yüzde 50'si ile tamamı arasındaki bir rakamda ödeme muafiyetleri sağlanmasına yönelik uygulamalar da mevcuttur. Bununla birlikte gelir düzeyleri çok düşük olan ve sağlık sigortası kapsamında bulunmayan bazı kişilere de muafiyet uygulaması sağlanmaktadır. Maaşlardan yüzde 4 oranında sağlık sigortası primi alınmaktadır. İşverenler bu rakamı çalışanların maaşından kesinti yaparak Ekonomi ve Finans Bakanlığı hesabına transfer etmektedir. İşverenin sigorta ile ilgili bir katkısı bulunmaz. Sigorta sistemine dahil olan tüm katılımcılardan aynı oranda prim tahsil edilir. Sigortanın gelirleri çok yetersiz olup, genel sağlık sigortasına geçiş düşünülmektedir.²⁴

4) Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal güvenlik Sistemi

Kazakistan kuruluşundan bugüne ekonomik sorunlarla boğuşmaktadır bunun temel nedeni ise SSBC yönetimi zamanında devlet politikası olarak eğer bir gün bağımsız devlet kurmak isterler de başarılı olamasınlar diye ihtisaslaştırılmış ve başka hiçbir alanda başarı sağlanamamasın amacı yönlendirilmiş olmasıdır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından önceki dönemler ele alındığında Kazakistan'ın Sovyetler Birliği sistemi içinde genel olarak buğday ve yer altı kaynakları bakımından fazlaca üretim yaptığı söylenebilir. Ancak Sovyet Rusya'nın dağılması ve diğer Sovyet birliği ülkeleri ile ilişkilerinde bozulmaların meydana gelmesi Kazakistan ekonomisinin de büyük problemlerle baş etmek zorunda bırakmıştır.²⁵ Kazakistan Cumhuriyeti kurulduğu 1991 yılından itibaren ekonomik olarak gelişmesinin önünde büyük engellerle karşılaşmış ve bunların aşılması amacıyla çok önemli yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Kazakistan Cumhuriyeti, bahsi geçen dönemde

²³Sargutan, *Kırgızistan Sağlık Sistemi*, 2689.

²⁴ Dış İşleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı,(20.03.2019)

²⁵T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, "Kazakistan Ülke Raporu, 2009", 2 Ağustos 2010, http://turkkazak.com/site/?page_id=959,(14.01.2019).

merkezi ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasını yaşamış ve buna bağlı olarak desteklere ihtiyaç duymuştur.²⁶ Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından gelen dönemde Kazakistan devleti tarafından uygulanan ekonomik politikaların ilki merkezi olan ekonomik yapının daha fazla özelleştirilmesi olmuştur. Buna bağlı olarak özel mülkiyetin de gelişmesi sağlanmıştır.²⁷ Kazakistan devleti piyasa ekonomisi şartlarına geçiş olarak nitelendirilebilecek çalışmaları ilk olarak 1992 senesi başlarında yürürlüğe almıştır. Bu dönemde ilk olarak fiyatların serbest bırakılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüş ve Sovyet birliğinin dağılmasından önceki süreçte diğer tüm cumhuriyetlerde uygulanan liberal fiyat politikası, yüksek tekelleşme ve rekabetsiz ortamdan ötürü, kontrol edilemeyen bazı fiyat yükselişleri sonucunu doğurmuştur. Fiyatlarda başlatılan bu liberal politikaya bağlı olarak enflasyon oranları ciddi bir yükseliş eğilimi içine girmiş ve 1992 ile 1994 seneleri arasında zirve noktaya ulaşmıştır. 1992 senesinde fiyat endeksindeki oranı yüzde 3061 iken, 1993 senesinde yüzde 2265 ve 1994 senesinde yüzde 1258'e denk gelmiştir.²⁸ Ekonomik reformların ikinci basamağı da 1997 senesinde başlamış ve 2007 senesinde sona ermiştir. Bu süreçte piyasa ekonomisinin temellerinin meydana geli süreçleri ile birlikte karakterize edilmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan genç bir devlet olan Kazakistan Cumhuriyetinin gelişimini hızlandırabilmesi için önceliklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan "Kazakistan-2030" stratejik planının Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 1997 senesinde onaylanması, ulusal ekonomik gelişimin ikinci basamağının ve ülkenin sahip olduğu ekonomik potansiyelin yeniden canlandırılması basamağının, başlangıç noktası olmuştur.²⁹

Ulusal para biriminin değer kaybetmesinin Kazakistan' nın resmi para birimi olan tenge döviz kurunun çöküşü, Kazakistan makamlarının seçtiği yerli ekonomi politikası ile sabit tenge kuru arasındaki temel tutarsızlığına bağlı olduğunu görebilmekteyiz.

Halkın büyük kesiminin yaşam standardını yükseltmeye yönelik olarak çalışmalar yürütülmüş ve sosyal yardım, işsizlik tazminatları, emeklilik sistemi, sağlık ve eğitim sistemleri reformist bir yaklaşımla yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak

²⁶Ravil Çerdabayev, *Petrol: Dün, Bugün, Yarın*, Moskova: Alpina Bisnes Buks, 2010, 224

²⁷Berentayev, 90'lı Yıllardan, 126.

²⁸Kazakistan Merkez Bankası, <http://nationalbank.kz/>, (13.05.2019).

²⁹Gülnaz Aldibekova, "Petrol Fiyatlarının Kazakistan Ekonomisi Üzerine Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018, 89.

ekonominin güçlendirilmesine çaba gösterilmiştir.³⁰ Kazakistan Türk cumhuriyetleri arasında en liberal ve en hızlı gelişen ülke olmasının yanı sıra komşuları ile ilişkilerini de en iyi düzeye taşıyarak ticaretini geliştirmiş, böylelikle de ekonomisini geliştirerek bağımsız bir ülke olma yolunda adımlarını kararlılıkla atmaya devam etmektedir.

5) Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi ve sosyal güvenliği

Öteki Türk Cumhuriyetleri arasında, ekonomisi en gelişen ve doğal kaynaklarını kullanarak ekonomisini zenginleştiren Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomisinde yapısal değişimler ile kendisini göstermiştir.

1991 senesinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden getirdiği üretim ve mülkiyet hakkında tek güç sahibi olan sosyalist devlet yapısından vazgeçerek serbest piyasa ekonomisi kurallarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak sistem değişikliği yapan tüm bağımsız devletlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da geçiş sürecinin olumsuzlukları görülmüştür.³¹ Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanından, bu güne kadar ki geçen sürede ekonomik yapılanma ve kalkınma süreçlerini sıralayacak olursak, üç temel dönemden oluşmaktadır.

Birinci Dönem (1991-1994)bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte, eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılmasının ve ülkenin diğer cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte, üretimde şok düşüşler yaşanmıştır. Aynı dönemde ülke Ermenistan savaşı, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle petrol boru hatlarının kullanılmaması gibi politik ve askeri sorunlar da yaşamıştır. Azerbaycan için diğer önemli sorun yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve sanayi sektöründe özelleştirmenin başlatılmamasıdır. Kısaca, bağımsızlığın ilk yılları ülkede sosyal ve siyasal sorunların bunalıma dönüştüğü, savaş ortamının ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde ciddi suiistimallerin yaşandığı bir dönem olmuştur.³² Bağımsızlığın ilan edilmesinin ilk senelerinde ülkede ekonomik durum yüzde 20'lere varan bir eksi büyüme ve yüzde 1664 seviyelerine kadar ulaşan bir enflasyon ile olumsuzluklar içermekteydi. 1993 ve 1994 seneleri arasında kalan bir yıllık sürede kişi başı milli gelirin 9 kata yakın artmasına

³⁰ Kürşad Zorlu, "Kazakistan Ekonomisine Güncel Bir Bakış", *Yankı Dergisi*, 1072, sy. 19 (2008):47.

³¹Ahmet Deniz ve Kubilay Ablak, Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkiler Üzerine Bir Uygulama, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), (2015): 271.

³²Osman Nuri Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*, Bakü: Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003, 41-42.

rağmen gıda ürünlerindeki 20 katlık ve gıda dışında kalan diğer ürünlerin ise 16 katlık artışları bu gelir artışına olumsuz etki etmiştir. Aynı dönemde hizmet sektöründeki fiyatlar 28 kat, tüketim pazarında da 18 kat artış göstermiştir. Böylece kısa bir zaman diliminde ülkenin ekonomisi sert bir düşüş eğilimi içine girmiş, imalat olanakları azalmış ve ürünlerin bulunamamasına bağlı olarak hiper enflasyon olayı yaşanmıştır. Bununla birlikte ülke içinde buhran, iç savaş ve siyasi istikrarsızlık gibi problemlerle karşı karşıya kalınmıştır.³³ İkinci Dönem (1995 - 2000): Azerbaycan'da bu dönemde çağın gereklerine uygun olarak ekonomide serbest piyasanın oluşması, özelleştirme ve özel teşebbüsün gelişmesi, yeni ekonomik yapının, gümrük, vergi ve mali sistemin oluşturulması, ticaretin liberalleşmesi, toprak ve tarım reformlarının yapılması, halkın sosyal imkânlarının artırılması, eğitim ve sağlık şartlarının geliştirilmesi için gerekli hukuki altyapının oluşturulması amacıyla önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler arasında en önemli yeri 12 Kasım 1995 günü kabul edilen ilk anayasa idi. Anayasanın kabul edilmesi ile özel mülkiyet ve özel girişimin önü açılmış ve uluslararası ekonomiye adapte olabilmek için gereken yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ekonomik olarak yenedünya düzenine adapte olabilmemesinin yolunun 1995'te açıldığı kabul edilebilir.³⁴ 1991 ile 1995 seneleri arasında kalan 4 senelik süreçte yüzde 60 gibi büyük oranlı bir küçülme ile karşı karşıya kalan Azerbaycan ekonomisi, 1995 senesinden başlayarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile işbirliğine gitmiş ve bu kapsamda ortaya konulan ekonominin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi programlarının sonucunda büyümeye başlamıştır. 1995 senesinde eksi yüzde 11.8 olarak gerçekleşen gayri safi yurt içi hasıla, 1996 senesinde yüzde 1.3, 1997 senesinde yüzde 5.8, 1998 senesinde yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir. 2000 senesinde görülen artış 1990 ile 2000 seneleri arasında ortaya çıka en yüksek artış olmuş ve yüzde 11.4 olarak gerçekleşmiştir.³⁵ Üçüncü Dönem (2001 ve Sonrası): Azerbaycan'ın ekonomik olarak kalkınmasının sağlanabilmesi, yeni iş sahalarının ortaya çıkarılabilmesi ve hane halkının gelir seviyesinin yükseltilebilmesi amacıyla birçok önemli uygulama hayata geçirilmiştir. Bu uygulamaların başlangıcı Haydar Aliyev tarafından onaylanan ve 2001 senesinde uygulamaya sokulan "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma İçin Devlet Programı" olmuştur. Bu program 2 Temmuz 2001 günü Uluslararası Para

³³ Kubilay Ablak, "Azerbaycan Ekonomisi, Azerbaycan-Türkiye Ekonomik ve Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Uygulama (2005-2012)", Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi 2014, 10-11.

³⁴ Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*, 3.

³⁵ Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*, 30-31.

Fonu (IMF) Yönetim Kurulu tarafından kabul edilerek yürürlüğe sokulmuştur. 2002 senesinde Aliyev tarafından art arda getirilen düzenlemeler ile girişimcilik desteklenmiş ve yatırımcıların karşılaştıkları sorunların en aza indirilmesi sağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemelere bağlı olarak ülke içinde yatırım yapmak isteyen özellikle yabancı yatırımcılara ekonomide yeni bir dönemin başladığı mesajı verilmiştir.³⁶ Petrole bağlı gelirlerin ülke ekonomisine dahil olması ve kalkınmaya ilişkin ekonomik programların sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi sonucunda 2014 senesinde gayri safi yurtiçi hasıla 75 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak, 2015 senesinde tüm dünyada görülen petrol fiyatlarında ortaya çıkan düşme eğilimine bağlı olarak Azerbaycan'ın elde ettiği döviz miktarında ciddi azalmalar meydana gelmiş ve buna bağlı olarak Azerbaycan Merkez Bankası (AMB) ulusal para birimini iki kez devalüe etmek zorunda kalmıştır.³⁷ Azerbaycan ekonomisi merkez bankasının döviz yükselişlerine önlem olarak, ulusal para birimini devalue etmesinden sonraki süreçte Petrol fiyatlarındaki düşüşünde etkisi ile bir yandan da devam eden Ermenistan ile savaşında sıcak çatışmaların yaşanmasının sonucu olarak petrol fiyatları düşüş göstermiş ve dolayısıyla Azerbaycan ekonomisi de gelir gider birbirini karşılayamayacak durumda olduğundan ciddi zararlar görmüştür.

Azerbaycan bu krizi, zengin yer altı kaynakları ve doğal madenleri ile 2017 yılı itibariyle toparlamaya başlamıştır. Bu süreçte yaşanan ekonomik verilerin inişli çıkışlı bir tablo çizmesinde en büyük etkenin döviz kuru ve Azerbaycan ekonomisinin temel kaynaklarından olan petrolünde fiyatlarının değişmesi, Karabağ savaşı Rusya'nın ekonomik engellemeleri sonucu petrolün satılamaması ciddi ekonomik bozulmanın sebepleridir.

Azerbaycan'da bağımsızlığın ilanından önceki ve sonraki dönemler ele alındığında sosyal güvenlik sisteminin oluşması ve gelişmesini 5 kısma ayırarak incelemek mümkündür:³⁸

- Eski Azerbaycan Devleti Dönemi: 1813 senesine kadar geçen süreyi kapsayan dönemdir.
- Çarlık Rusya'sının İşgal Dönemi: 1813 senesi ile 1918 senesi arasında geçen dönemi kapsar.

³⁶Elşen Ahmedov, "Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirmesi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006, 12.

³⁷ Mahammad Mukhtarov, "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi 2017, 21.

³⁸İsmail Asgarov ve Süleyman. Kerimov, *Mülki Kanun Vericilik*, Ders Vesaiti, Bakı: Dövlət Universiteti Məktəb Nəşrləri, 2002, 167.

• Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurulması: 1918 ile 1920 seneleri arasında geçen ve 23 aylık süreyi kapsayan dönemde Azerbaycan bağımsız olarak ayakta durabilmiştir.

• Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi: Sovyetler Birliği yönetiminde geçirilen süreyi kapsamaktadır. Bu dönem 1920 ile 1991 seneleri arasında geçen dönemdir.

• Bağımsız Cumhuriyet Dönemi: 1991 senesinde bağımsızlığın ilan edilmesinden bu yana geçen dönemi kapsamaktadır.³⁹

01.01.2006 senesinden bu yana sosyal muavenet alma hakkını “Sosyal Muavenetler Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile kazanan şahıslara Cumhurbaşkanınının 24 Şubat 2006 tarih 273 sayılı onayı ile uygulanmaktadır. “Sosyal Muavenetler Kanunu” ülke içerisinde sosyal muavenetlerin kararlaştırılarak verilmesinin kanuni zeminini ve bu alana ilişkin diğer hususları düzenler.⁴⁰ Zorunlu devlet sosyal sigorta sisteminin idaresi “Sosyal Sigortalar Kanunu”nda yer alan 18. Maddeye göre Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu (DSMF) tarafından yürütülmektedir. Kurumun statüsü tüzükte merkezi icra hâkimiyeti birimi şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye Sosyal Güvenliği	Azerbaycan Sosyal Güvenliği
1930 Yılı öncesinde alt yapısı vardır. Böylece deneyim kazanılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyetinde resmi kuruluşu ilk kanun olan iş kazaları ve meslek hastalıkları kanunu ile 1945 yılında kanunlaşmıştır.	18 Şubat 1997 tarihli “Sosyal Sigorta Kanunu” sosyal sigortalar konusundaki tüm ilişkileri düzenleyen bir içeriğe sahiptir. Daha sonra 17 Temmuz 2001 yılında eklenen birçok yeni madde ile sosyal devlet vurgusu yapılmıştır.
Zorunlu sigorta sistemi vardır. Tercih ile aynı anda özel sigortacılık sistemlerine de girilebilmektedir.	Zorunlu sigorta sistemi yoktur. İsteğe bağlı yapılabilmektedir. Devlet memurlarına zorunlu sigorta yapılmaktadır.
Türkiye’de yaşlılık aylığı ya da erzak yardımı gibi destekler mevcuttur.	Sosyal emeklilik adında ihtiyaç sahiplerine edilen bir uygulama vardır.

³⁹Asgarov-Kerimov, *Mülki Kanun vericilik*, 167.

⁴⁰Namıg Huseyinov, "Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010, 124.

BES sistemi Türkiye’de gelişmiştir. Türkiye’de ulusal ve uluslararası birçok sigortacılık şirketi faaliyet göstermektedir.	Azerbaycan’da BES sistemi denenmiş, 2006 Yılında başarılı olmadığı için kaldırılmıştır.
Türkiye’de Özel sağlık sigortası sistemi ve Devlet zorunlu sigorta sistemi bir aradadır.	Azerbaycan’da halk sağlık hizmeti olarak devlet destekli ve uluslararası şirketlerin sigorta temsilcilikleri ile bireysel isteğe bağlı sigorta yaptırabilmektedir.
Sağlık hizmeti ücretsizdir. 18 Yaş sonrası Genel sağlık Sigortası (GSS) sistemine tabii olunmaktadır.	Tedavi ücretinin bir kısmı devlete bir kısmı hastaya aittir. Paranız olduğu sürece tedavi olabilirsiniz. Azerbaycan’da GSS sistemi bulunmamaktadır.

Tablo 1: Türkiye - Azerbaycan sosyal güvenlik sisteminin karşılaştırılması

Kaynak: www.sgk.gov.tr, 2019.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri her alanda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da birbirlerine çok benzemektedir. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti daha genç bir devlet olduğu ve kurumlarının tam olarak oluşmaması sebebi ile yeterli bir gelişme gösterememiş ancak, rol model olarak Türkiye Cumhuriyetini örnek alarak gelişimine devam etmektedir.

6) Türkiye Cumhuriyeti’de Sosyal Güvenlik

Bireylerin yaşamları boyunca harcama yapmalarını gerektiren doğum, ölüm, evlilik, hastalık veya doğal afetler gibi istem dışında ortaya çıkan risklere karşılık kendisini güven altına almak isteğine sahip olmaları sosyal güvenlik kavramının ortaya çıkış noktasıdır.

Sosyal güvenlik, ihtiyaç sahibi olan kişilerin ve ailelerin karşı karşıya kaldıkları durumdan en kolay şekilde kurtulabilmeleri, diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duymadan insan onur ve şerefine yaraşan asgari yaşam standartlarını elde etmelerini sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümüdür.⁴¹ Ülkemizde sosyal güvenlik son yirmi yılda Cumhuriyet tarihinin en teknolojik ve en medeni hastane ve de sosyal güvenlik, sosyal sigorta işleyişine kavuşmuş, halkın sosyal güvencesini koruma güvencesi altına almıştır. Bunun

⁴¹Yusuf Alper, *Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞKUR)*, Bursa: Alfa Yayınevi, 2000, 23.

geri bildirim olarak ise ülkemiz yurt dışından 'da hasta kabul eden ve tercih edilen bir ülke konumuna yükselmiştir.

Sigortanın temelinde yatan tek düşünce güvence sağlamaktır. Aynı riske maruz kalan kişilerin ödedikleri paralar, o riskin gerçekleşmesi ile etki altında kalan yani zarar gören kesimlerin zararlarının karşılanmasında kullanılır.⁴²

6.1. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal sigorta çeşitleri

Yaşlılık sigortası

5510 sayılı yasa uyarınca 2036 senesine kadar kadın çalışanların 58, erkek çalışanların 60 yaşını doldurmaları ve toplam olarak 9000 gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları primi ödemeleri koşuluna bağlı olarak yaşlılık aylığına hak kazanmaları ön görülmüştür. 2036 senesinden sonra 9000 gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigorta primi ödeme gün sayısı koşullarının sağlanması durumunda ise gün koşulunun yerine getirildiği tarih esas alınarak yaşlılık aylığına hak kazanacaklardır.⁴³

Malullük sigortası

26. madde uyarınca, malullük sigortasından faydalanabilmek için en az on yıl süre ile sigortalı olmak ve toplam 1800 gün uzun vadeli sigorta kolları primi bildirmiş veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl olan sigortalılar için sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün uzun vadeli sigorta primi bildirilmiş olma gerekmektedir. Kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanların, kuruma prim ve prime ilişkin borcunun olmaması ve yazılı müracaatı gerekmektedir.⁴⁴

Engellilik

Doğumdan gelen ya da sonradan karşılaşılan hastalıklar ya da kazalar sonucunda fiziki, düşünsel, psikolojik ve toplumsal becerilerini çeşitli düzeylerde kaybeden günlük yaşamsal faaliyetlere uymakta zorluk çekenler engelli olarak açıklanmaktadır.

⁴² Beyhan Hilal Yaslıdağ, *Sigortacılıkta Sigorta Aracıları-Sigorta İşlemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, 15.

⁴³Uğur Kaynar, "İsrail Sosyal Güvenlik Sistemi ve Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi İle Karşılaştırılması", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018, 37.

⁴⁴ Sigorta Kanunu (https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_baslangic (12.03.2019).

Ölüm sigortası

5510 sayılı Kanun'un 32. maddesi uyarınca, ölmüş olan sigortalının hak sahipleri için ölüm aylığı, ölüm geliri, cenaze ödeneği, evlenme ödeneği, ölüm toptan ödemesi ve ihya bu sigorta kapsamında sağlanmış olan haklardandır.⁴⁵

Analık hali

4/a ve 4/b sigortalılık statüsüne tabii sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin, kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık alan kadının ya da gelir veya aylık alan erkeğin sigortalı olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren,⁴⁶

Bireysel emeklilik sistemi

Bireysel Emeklilik sistemi (BES) Bireylerin gelir elde ettikleri dönemde düzenli olarak tasarruflarda bulunmaları, yatırıma yönlendirilen tasarrufları ile birikim oluşturmaları ve emeklilikte gelir elde etmeleri üzerine kurulmuş bir özel emeklilik sistemidir.⁴⁷

Aktif sigortalı kişi sayısı (4A,4B,4C)	22.189.569 kişi
Zorunlu sigorta (Çıracak, sözleşmeli 4A)	339.458 kişi
Zorunlu sigorta (Esnaf,4B)	2.838.167 kişi
İsteğe bağlı sigorta	140.932 kişi
Tarım sigortası(4B)	683.063 kişi
Aktif, stajyer ve kursiyerler	1.195.041 kişi
Muhtar (4B)	30.476 kişi

Tablo 2: Türkiye'de Sigortalı İstatistikleri (2019)

Kaynak: www.sgk.gov.tr, 2019.

Genel bir açıklama yapacak olur isek; görülen Tablo 2'de 4A eski sistemde SGK'ya prim ödeyenler başka deyişle sigortalı işçileri kast etmektedir. 5510 sayılı kanunla

⁴⁵ 5510 sayılı Kanun, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_baslangic (12.03.2019).

⁴⁶4/a ve 4/b sigortalılık maddeleri,(10.12. 2018).<http://www.sgk.gov.tr/2017FaaliyetRaporu.pdf>, (10.12. 2018).

⁴⁷ Yashıdağ, *Sigortacılıkta Sigorta Aracıları-Sigorta İşlemleri*, 147.

birlikte SGK kapsamına alınarak çalışanlara 4A'lı denilmiştir. 4B eski sistemde Bağ - Kur ödeyenler ve şahıs işletmesi olanlar için kanun sonrası kapsamın sonucu verilen isimdir.4C ise; eski sistemle kaldırılan emekli sandığına bağlı devlet memurlarıdır. Bir yıldan az süreli veya kısmi süreli çalışanları kapsayan sigorta çeşid

Sonuç ve Öneriler

Türk Cumhuriyetlerinin sosyal güvenliği ve ekonomilerini anlattığımız bu çalışmamızda, Türkiye Cumhuriyeti haricindeki diğer Türk Cumhuriyeti Devletlerinin kurulma yılları, yaşanan ekonomik ve sosyal sorunları birbirine çok benzemektedir. Sovyet Rusya'dan ayrılmalarının ardından Sovyet politikaları gereği her biri kendince bir alanda uzmanlaşmış ve kendi kendine yetemeyecek şekilde yapılandırılan, Türk Cumhuriyetleri Devletleri'nin on yıllarını sefalet içerisinde geçirmesine neden olmuştur. Bunun temel nedeni Rusya'nın ulaşım ambargoları, Kafkasya cephe savaşları ve ham madde ile işlenecek malzemeye ulaşımında yaşanan güçlükler ile ulaşım konusundaki yetersizliklerdir. İlk dönemlerde eldeki işlenebilir madenlerin kullanılamaması, siyasi bunalımlarda eklendikçe zorlu bir süreç yaşanmıştır.

Türk Cumhuriyeti Devletleri gelişmişlik düzeyi olarak en iyi durumda olan Türkiye Cumhuriyetidir. Fakat yeni kurulan genç Cumhuriyetler gelişme konusunda, henüz bu düzeye gelememişlerdir. Azerbaycan petrol ve doğalgaz gelirleri ile ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının açılmasıyla ciddi bir büyüme kat etmiş, bölgesel enerji koridorunun güçlü aktörlerinden olmuştur. Daha sonraki sırada ilk on yılını mevcut kuruluş sermayesinin 3/1'lik kısmı ile tamamlayan ve Kumtor- İslık köl bölgesinde bulunan, altın madeni sayesinde ekonomisini toparlayan Kırgızistan bulunmaktadır. Diğer Türk Cumhuriyeti Devletleri ise Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Kazakistan gelişimini sanayi üretimi ve ham halde maden satışına borçludur. Özbekistan ve Türkmenistan pamuk üretiminde dünyanın en kaliteli pamuk üreticileri olmuşlardır. Sosyal güvenlik konusu da ekonomi ile dolaylı bağlantılı bir süreçtir.

Genel olarak incelediğimizde Türkiye ile Azerbaycan Sosyal güvenlik sisteminde büyük benzerlikler vardır. Türkiye' de uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemi Azerbaycan'da uygulanamamakta ancak; diğer birçok sigortacılık uygulaması birbirine çok benzemektedir. Türkiye ile Türk Cumhuriyeti Devletleri sosyal güvenlik sistemi açısından karşılaştığımızda yapısal birçok problemleri ve yetersiz yasal alt yapısı olduğu için uygulama yönünde başarı gösterilememektedir. Türkiye dışı Türk Cumhuriyetlerinde genel olarak, zorunlu sigorta sisteminden daha çok isteğe bağlı sigortacılık sistemi yaygın olup nüfusun önemli bir kısmını kapsamamaktadır.

Hastane hizmetleri için acil durumlarda ücretsiz hizmetler uygulanmakta ancak hastane ve hastane koşulları yeterli düzeyde değildir. İlaç tedavisi yönteminde hastalar

ilaçlara tamamen para vermektedirler. Bunun tek istisnası engelli ve gazilerdir aldıkları ilacın yüzde ellisi ya da tamamından muafırlar. Ayakta tedavi süreçlerinde eğer isteğe bağlı sigorta primi ödemesi yapıyorlar ise hastane yatışında ve tedavi olma sürecinde fazla beklemeden, öncelikli olarak tedavilerini tamamlamaktadırlar.

Sonuç olarak; Türk Cumhuriyeti Devletleri sosyal güvenlik sistemlerinde, Türkiye Cumhuriyetini örnek almakta ve kendilerini bu doğrultuda geliştirmeye çalışmaktadırlar. Uygulama süreçleri devam ettikçe daha da gelişecek ve ülke olarak her biri hak ettikleri sosyal devlet refah seviyesine ulaşacaklardır.

Kaynaklar

- ABLAK K., “Azerbaycan Ekonomisi, Azerbaycan-Türkiye Ekonomik ve Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Uygulama(2005-2012)”, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2014.
- AHMEDOV E., “Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- ALDİBEKOVA, G. “Petrol Fiyatlarının Kazakistan Ekonomisi Üzerine Etkileri”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018.
- ALPER, Y, *Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞKUR)*, Bursa: Alfa Yayınevi, 2000.
- ARAS O. N., “Azerbaycan Ekonomisi Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz” Bakü: Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003.
- ASGAROV İ. ve KERİMOV, Ş, *Mülki Kanun Vericilik*, Ders Vesaiti, 2002. Dagestan State University publications, Bakü: Dağıstan devlet üniversitesi Yayınları.
- BAZAROVA A., “Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi , 2015.
- BULUT R., “Büyüyen Türkmenistan Ekonomisi. Göller Bölgesi”, *Ekonomi ve Kültür Dergisi* ,(2016): 45-49.
- ÇERDABAYEV R., *Petrol: Dün, Bugün, Yarın*, Moskova: Alpina Bisnes Buks, 2010.
- DENİZ, A. ve ABLAK, K., *Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkiler Üzerine Bir Uygulama*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(9), (2015): 268-293.
- HUSEYİNOV N., “Azerbaycan’ın Sosyal Güvenlik Sistemi”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi , 2010.
- IŞIK A., “Türkmenistan’da Gerçekleştirilen Reform Hareketi”, Avrasya Dosyası, 2011.
- JELİLOV K., “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkmenistan Ekonomisi: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- KAYNAR, U., “İsrail Sosyal Güvenlik Sistemi ve Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi İle Karşılaştırılması”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- KAZAKİSTAN MERKEZ BANKASI, (<http://nationalbank.kz/>13 Mayıs 2019).

- KONCA K.A., *Türkmenistan Ülke Raporu*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2011.
- MUKHTAROV M., “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2017.
- SAKİEVA, A. “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Kırgızistan Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- SARGUTAN, A.E., “*Kırgızistan Sağlık Sistemi*”, 2006.
<http://www.sargutan.com/kirgizistan%20sağlık%20sistemı>.(18.12.2018).
- ŞAKAR, M., *Sosyal Sigortalar Uygulaması*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2011.
- T.B.M.M. (https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_baslangic(12.03.2019).
- Taşkent Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliği, *Özbekistan Ülke Raporu*, 2013.
- YASLIDAĞ, B.H. *Sigortacılıkta Sigorta Aracıları-Sigorta İşlemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- ZORLU, K. *Kazakistan Ekonomisine Güncel Bir Bakış*, *Yankı Dergisi*, 2008,
<http://www.yanki.com.tr/yazigoster2.asp?yazarid=18&id=>(16.03.2019).
- BERENTAYEV K.B., *XX Yüzyılın 90'lı Yıllarında Kazakistan Ekonomisi. Ekonomi Politikasının Ana Aşamaları, Bin Yılın Başında Egemen Kazakistan: Bilimsel Makalelerin Toplanması*, Astana: Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Elorda, 2001, ss. 124 - 183.
- RUMİNSKA-ZİMNY, E. Human poverty in transition economies: regional overview for HDR 1997. New York: Human Development Report Office, United Nations Development Programme, 1997.
<http://kabar.kg/tur/tags/k-rg-zistan-milli-istatistik-komitesi/> (20 Nisan 2019).
<http://www.wds.worldbank.org>, (10 Haziran 2019).
<https://www.academia.edu/3814285/T%C3%9CRKMEN%C4%B0S> (17.04.2019).
www.tika.gov.tr (10.03.2019).
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, 15.10.2018.

<http://www.sgk.gov.tr/2017FaaliyetRaporu.pdf>, (10.12. 2018).

http://turkkazak.com/site/?page_id=959,(14.01. 2019).

<https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf>, 13 Nisan 2019).